

לא תיהוי בעבורי אחסנתא (כתובות נג)

גליון 351

בדף נב: רב פפא איעסק ליה לבריה בי אבא סוראה, אזל למיכתב לה כתובתה. שמע יהודה בר מרימר נפק אתא איתחזי ליה. כי מטי לפיתחא הוה קא מפטר מיניה. אמר ליה נייעול מר בהדאי (דף נג.) חזייה דלא הוה נוחא ליה. אמר ליה מאי דעתך משום דאמר ליה שמואל לרב יהודה שיננא לא תיהוי בעבורי אחסנתא אפילו מברא בישא לברא טבא, דלא ידיעא מאי זרעא נפיק מיניה, וכל שכן מברא לברתא, האי נמי תקנתא דרבנן היא דאמר רבי יוחנן משום ר' שמעון בן יוחי (שדרש בדף נב: מהא דכתיב ואת בנותיכם תנו לאנשים שצריך לתת נדוניא לבתו כדי שירצו להתחתן אתה) וכו'.

בסוף נכנס יהודה בר מרימר ושתק. וחשב אבא סוראה שכועס עליו כי אינו נותן כדבעי, וכתב כל מה שהיה לו. ולבסוף גילה שיהודה בר מרימר אינו כועס עליו, ורצה לחזור בו, ואמר לו שלא ראוי שיחזור בו. מבואר בסוגיין שאין להעביר נחלה מזה שמגיעה לו, ולכן אין לחכם לסייע לו להעביר. והיא סוגיא בבבא בתרא קלג: שהכותב נכסיו לאחרים והניח את בניו, מה שעשה עשוי אלא אין רוח חכמים נוחה הימנו. וברשב"ם כתב (שם) אין לחכמים נחת רוח ממעשיו אלא חרון אף גורם להן שכועסין עליו דקא עקר נחלה דאורייתא, עכ"ל. ומדבריו משמע דהמעביר עובר איסור דאורי', דקא עקר נחלה דאורייתא. אמנם בלבוש (חו"מ סי' רפב) כתב כיון שהקפידה התורה על כך בסדר הנחלות לקרוב קרוב קודם אמרו חז"ל שלא יעביר שום אדם נחלתו לאחרים במקום שיש לו יורשים, עכ"ל. מלשונו משמע שאינו אלא איסור דרבנן. ומה שאמר שמואל לרב יהודה שלא יהא בעבורי אחסנתא כתב הלבוש דאינו אלא מדת חסידות. וברא"ש כתב (שו"ת הרא"ש כלל פד אות א) דהוי בכלל מסייע בידי עוברי עבירה.

והיה מקום לומר שכל האיסור להעביר נחלה הוא רק אם מעביר את כל נכסיו לאחר אבל באופן שנותן חלק ומשאיר חלק ליורש אין בזה איסור. וכן משמע ברבינו גרשם בבבא בתרא (שם) שכתב על המשנה והניח את בניו, שלא הוריש כלום אלא נתן לאחרים במתנה. הרי שכתב שלא הוריש כלום. משמע שאם הניח חלק ליורשים דעת חכמים נוחה הימנו.

אמנם החתם סופר (בשו"ת חו"מ סי' קנא) כתב דמסוגיין מוכח דאסור בכל אופן, דיהודה בר מרימר לא רצה להיות נוכח כשאבא סוראה מתחייב לתת נדוניא לבתו. ואף דבסוף יהיב כל נכסיו ולא השאיר לעצמו כלום אבל מ"מ מבואר שם שגם בתחילה לא הוי בעי למיעל תמן אע"פ שלא היה חושש אלא שיוסיף קצת מנכסיו ויפסיד הבן. והביא שם שבתשב"ץ (ח"ג סוף סי' קמז) כתב שאם הניח חלק מכוונת ליורשים דעת חכמים נוחה הימנו אבל העיר דבסוגיין לא משמע לחלק כן.

עוד הביא שם החת"ס צד לומר שכל האיסור הוא בשכיב מרע שאין המתנה חלה אלא בשעת מיתה ואז הנכסים נופלים לפני יורשים והוא בא להפקיע אבל מתנת בריא גוף מהיום ופירי לאחר מיתה לית לן בה דבחיים יכול כל אדם לעשות בשלו מה שירצה. אבל כתובות נג תיובתיה. והיינו דמבואר בסוגיין דלהתחייב עבור נדוניית בתו אסור (אלמלא הדרשה של ר' שמעון) אפילו שנותן בחייו.

ועוד מבואר שם בחת"ס שבמפקיע מבניו שלא ירשו כלום הוי חטא גדול כמבואר בירושלמי, ומה שמבואר במשנה בב"ב דהוי רק אין רוח חכמים נוחה הימנו היינו בהניח לבנים חלק מן הירושה או שאין לו בנים והפקיע כל הירושה משאר יורשים.

והנה במאירי בסוגיין כתב ממה שכתבנו אתה למד שתקנה זו ר"ל שיקפוץ אדם ויתן לבתו כבנו לא נעשית אלא מפני שלסיבה היו מושכים יד מליתן לבנותיהם כראוי. ומ"מ לא כיונו בה לצאת מן הגדר ליתן להם יותר מן הראוי. ובמקום שיש בנים זכרים מיהא ראוי להזהר ביותר שלא ליתן להם יותר מדאי מפני שיש כאן צד להעברת נחלה וכו'.

משמע במאירי שעיקר האיסור הוא להעביר כל הנחלה מהבנים. וכאן שנותן יותר מדאי לבת על חשבון הבנים יש בו צד להעברת נחלה, דהיינו דהוי קצת העברת נחלה או דומה להעברת נחלה. ואולי בכה"ג אינו אסור אלא מדרבנן אפי' אי נימא דבהעברת כל הנחלה עובר איסור תורה.

ובספר הערות כתב לחלק דהאיסור של עבורי אחסנתא הוא להעדיף יורש אחד על יורש אחר ובכה"ג לא מועיל שישאיר לו ירושה חלקית אבל באופן שיש לו איזו סיבה לתת מתנה לאחר אין בזה משום אעבורי אחסנתא אלא דבכל זאת יש מצוה ודין ירושה, ולכן גם באופן שמותר לתת יש להשאיר חלק עבור היורש. ולפי"ז זהו גופא מה דמבואר בסוגיין דלתת לבת במקום הבן אסור אפי' שישאיר לבן הרבה אבל באופן שנותן לבת כדי להשיא אותה אין בזה משום העברת נחלה כי יש לו חיוב לעזור לה להינשא, ומה שנשאר יהיה בו קיום של ירושה לבנים.

בסוף פר' חיי שרה כתוב ויתן אברהם את כל אשר לו ליצחק. והקשו בדעת זקנים לבעלי התוס' הרי אברהם קיים כל התורה כולה ואפי' עירוב תבשילין, ואיך העביר את חלק הנחלה של ישמעאל ליצחק. ותירצו דמאחר והיו גרים מעת בואם בברית מילה הוי כקטן שנולד ולכן ישמעאל לא נחשב בנו לגבי ירושה. ובמהרש"א (סנהדרין צא.) תירץ דישמעאל היה בן השפחה, שנולד קודם שנשתחררה ואין בן שפחה יורש. והקשה בספר הערות שהרי בתורה נקרא ישמעאל בנו, והיאך נאמר שלא נחשב בנו. ותירץ כהנ"ל שבנותן מתנה משום סיבה לא נחשב אעבורי אחסנתא, והכי נמי כתב הכל ליצחק כדי שתאבה האשה ללכת אחריו. ועוד הוסיף דזיל בתר טעמא שאמרו שאין להעביר דילמא נפיק מברא בישא זרעא מעליא, וביצחק לא שייך כן שהרי נאמר כי רק ביצחק יקרא לך זרע וממילא מותר.

ובמהר"ם שיק (חו"מ סי' מג) כתב דבאפיקורס נראה דלא שייך למימר דילמא נפיק מיניה בנין דמעלי דאינו מגדל בניו על דרך טובה. וכתב הדובב מישרים (ח"א סי' צז) דלפי"ז מיושבת הקושיא מישמעאל כי י"ל דאברהם ידע שלא יצאו ממנו בנים טובים.

ובחי' חת"ס (בכתובות בסוגיין) כתב בשם אביו דזהו שנאמר (בפר' וירא) וירע הדבר מאד בעיני אברהם על אודות בנו ויאמר ד' אל אברהם אל ירע בעיניך על הנער ועל אמתך כל אשר תאמר אליך שמע בקולה, ופירש"י נבואתה ורוח הקודש שלה. ומה ענין רוח"ק ונבואה לכאן. וי"ל שהרע לו על אודות בנו דייקא בנו של ישמעאל דדילמא נפיק מיניה בנין דמעלי והוה עבורי אחסנתא מברא בישא לברא טנא. ואמר לו ד' אל ירע בעיניך כי כל אשר תאמר אליך שמע בקול רוח"ק שסכתה ברוח"ק דלא נפקי מיניה בנין דמעלי לעולם דבכי האי גוונא בוודאי שרי לעבורי אחסנתא. ולכן אין בעיה לשלוח את ישמעאל ולהפקיע ממנו הירושה. וסיים החת"ס ודפח"ח.

לפי תירוצו של הגריש"א היות וכתוב כי ביצחק יקרא לך זרע לא היה מה לחשוש מזרעו של ישמעאל שהרי אינו נחשב זרעו. ומבואר שלמד שאינו זרעו גם לגבי ירושה. בפסוק הזה הופקע זרעו של ישמעאל מלהיות יורשים. ואילו לפי תירוצו הדובב מישרים בני ישמעאל היו יכולים לרשת אלא שהיה מותר לאברהם להעביר הירושה מישמעאל כי אין חשש שיצא ממנו זרע מעליא. ולפי אבי החת"ס זה נאמר לו כבר ע"י רוח"ק של שרה אז כששלח אותם שאין אצלו חשש של אעבורי אחסנתא.

ובקובץ שיעורים (ב"ב אות שנח) כתב בשם הרמ"ה דלא היה איסור להעביר נחלה קודם מתן תורה, כמו שיעקב העביר הבכורה מראובן, וכמו שאברהם חשב להעביר הנחלה מלוט (לפני שנולד יצחק שאמר שכן משק ביתו (אליעזר) יירש אותו. ולפי"ז לא קשה איך העביר מישמעאל. אלא דהיא גופא צ"ב מדוע אין איסור לפני מתן תורה, ומאי שנא משאר המצות שקיימו קודם מתן תורה.

ובאור החיים (פר' ויחי) כתב דיעקב העביר את הבכורה מראובן כי אמנם קיימו כל התורה קודם שניתנה אבל היות ולא היה חיוב ואין עונש אם לא יקיימה, בזמן שראו תועלת כגון לישא שתי אחיות עשו שלא כדין תורה, והיה נראה בעיני יעקב להעניש את ראובן על שחילל יצועו ונטל ממנו הבכורה. ועיי"ש באריכות למה נתן הבכורה דוקא ליוסף. ולפי"ז י"ל כן גם לגבי ישמעאל שקבע אברהם שאין לתת לו אלא רק ליצחק.